

AGNIESZKA MAJOREK

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

PARTYCYPACJA SPOŁECZNA JAKO WEHIKUŁ ROZWOJU

Abstract: Social Participation as Development Vehicle. Nowadays local communities are increasingly aware of the values of the space in which they live. They are plain inhabitants and also they are experts in terms of their place of residence. People often create unused resources of knowledge, experience, and ideas which should be included in the planning processes of development. The purpose of the article is to demonstrate that social participation is a development vehicle. Increasing awareness of the complexity associated with development planning issues can improve the process of managing it.

Keywords: Development vehicle, public consultation, social participation.

Wstęp

W ostatnich czasach doszło do wyraźnie dostrzegalnego kryzysu systemów demokratycznych, który przejawia się zarówno przez słabnący udział obywateli w procedurach demokracji przedstawicielskiej, jak i przez zjawisko malejącego oddziaływania instytucji demokratycznych na funkcjonowanie społeczeństw. Ten wzajemny spadek zależności doprowadził do ożywienia debaty dotyczącej uwarunkowań partycypacji społecznej. W przypadku próby wyjaśnienia słabości polskiej partycypacji wskazuje się najczęściej na czynniki kulturowe (związane z dziedzictwem PRL-u) oraz brak silnych tradycji obywatelskich, co przyczynia się do niskiego kapitału społecznego [Theiss 2010: 61].

Potrzeba zmiany istniejącego stanu rzeczy wynika z dostrzegalnego związku między rozwojem miast (lub regionów) a siłą partycypacji społecznej i partnerstwa społecznego. Człowiek stanowi podstawę do budowania wszelkich form osadnictwa. Bez niego nie tylko nie byłoby życia społecznego i rozbudowanych więzi międzyludzkich, ale też ciągle postępującego rozwoju. To właśnie ludzka wyobraźnia, pragnienia i motywacje decydują o kształcie naszej przyszłości. Społeczeństwo jest niezbędne do rozwoju miast, a poziom zaangażowania ma wpływ na tempo przemian również w innych sferach życia.

Obecnie samotność jest uważana za jedną z największych bolączek społeczeństwa XXI w. Ludzie często ograniczają swoje kontakty z innymi do minimum. W dobie rozwiniętych technik informatycznych, wiele codziennych czynności np. robienie zakupów można wykonać nie wychodząc z domu. Wzrasta też liczba zawodów, które mogą być wykonywane zdalnie, a to wszystko przyczynia się do rozluźnienia więzi społecznych i spadku kapitału społecznego. Jednocześnie współczesne społeczeństwo posiada coraz większą świadomość wartości przestrzeni, w której żyjemy, dlatego włączanie społeczeństwa w procesy decyzyjne powinno mieć tym bardziej coraz większą wagę.

1. Znaczenie partnerstwa społecznego

Z badań Hryniewicza [2000: 55] wynika, że poziom rozwoju gospodarczego gmin zależy w większym stopniu od czynników społeczno-kulturowych niż takich czynników, jak infrastruktura czy rodzaj własności. Kluczową rolę odgrywają wykształcenie oraz mobilizacja społeczna, które stanowią gwarancję stałego rozwoju.

Znaczenie kapitału ludzkiego istnieje we współczesnej świadomości, tj. *zasób wiedzy, umiejętności, zdrowia i energii witalnej zawarty w każdym człowieku i społeczeństwie jako całości, określający zdolności do pracy, adaptacji do zmian w otoczeniu oraz możliwości kreacji nowych rozwiązań* [Kaźmierczak 2007: 198]. Natomiast problematyka wpływu kapitału społecznego na rozwój lokalny jest mniej znana.

Należy rozróżnić trzy typy kapitału społecznego: wiążący, pomostowy i pomostowy wertykalny. W Polsce dominuje kapitał wiążący, który odnosi się do krewnych, członków rodziny lub klanu. Kapitał pomostowy to znajomi i przyjaciele z różnych środowisk, a kapitał wertykalny to sieć relacji pomiędzy jednostkami i grupami [Kaźmierczak 2007: 199-200]. Kapitał społeczny stanowi zasoby, jakie posiadają dane jednostki w kontekście ich relacji międzyludzkich. W związku z czym jego ocena zależy od rozmiaru sieci połączeń, która może w efektywny sposób mobilizować do działania. Ciekawe podejście do rozumienia kapitału społecznego ma J. Coleman, nazywając go relacjami międzyludzkimi kształtującymi oczekiwania, zobowiązania, a także zaufanie występujące w danym środowisku społecznym. Coleman zakłada, że kapitał społeczny jest zależny od pełnionych przez społeczność funkcji, które np. *ułatwiają podejmowanie działań zbiorowych*. Określeni przez niego aktorzy kierują się przede wszystkim własnym interesem, dlatego stopień ich zaangażowania jest ściśle związany z rodzajem podejmowanych działań. W związku z tym, każdy z partnerów dokonuje kalkulacji zysków i strat związanych z podjęciem działań zbiorowych, a w szczególności z wykonaniem określonego typu aktywności [Geisler, Szczepański 2009: 175].

Partnerstwo jest często uważane za determinantę rozwoju. Wynika to z tego, że umożliwia zwiększenie zasobów kapitałowych regionu przez skuteczniejsze pozyskiwanie środków np. z funduszy unijnych, a także wzrost zainteresowania inwestorów zewnętrznych. Ponadto współpraca wielu partnerów lokalnych prowadzi do poprawy

efektywności działalności społeczno-gospodarczej, np. działania na rzecz innowacyjności firm, a przez to wzrostu ich konkurencyjności, a nawet redukcji kosztów infrastruktury komunalnej i technicznej [Hanke, Psyk-Piotrowska 2009: 146]. Oczywiście indywidualna praca każdego z aktorów również może mieć wpływ na rozwój danego obszaru, jednak bez wątpienia współdziałanie może ten rozwój znacznie przyspieszyć. Z tego powodu istnieje tak wiele inicjatyw Unii Europejskiej, które mają służyć budowie partnerstwa, jak np. Phare, Interreg CE czy Leader.

Program Phare został utworzony w 1989 r. i początkowo był przeznaczony dla Polski i Węgier, które przygotowywały się do wstąpienia do Unii Europejskiej, wkrótce jednak rozszerzono go również na inne kraje. Ideą programu było przekazanie funduszy w celu przyspieszenia rozwoju gospodarczego Polski i w ten sposób ułatwienie spełnienia wymogów stawianych przed państwami kandydującymi do UE. Jednym z głównych celów programu było zachęcenie do współpracy transgranicznej małych i średnich przedsiębiorstw. W efekcie Polska stała się największym beneficjentem funduszy Phare, które umożliwiły realizację wielu projektów dążących do przyspieszenia rozwoju gospodarczego. Należy jeszcze podkreślić, że program ten dotyczył także rozwoju zasobów ludzkich i stanowi sukces hierarchicznej struktury zarządzania projektami. Model ten zakłada, że władze lokalne współpracują bezpośrednio z agencjami rozwoju regionalnego bez udziału instytucji centralnych. Dzięki temu doszło do zmobilizowania zasobów lokalnych w celu promowania nowych działalności gospodarczych i w ten sposób tworzenia nowych miejsc pracy [Miedzinski 2000: 84].

Program Interreg Central Europe oferuje natomiast wsparcie finansowe dla projektów transnarodowych, które proponują wdrażanie inteligentnych rozwiązań będących odpowiedzią na wyzwania regionalne. Projekty mogą dotyczyć obszaru innowacyjności i zwiększenia konkurencyjności, gospodarki niskoemisyjnej, środowiska i zasobów naturalnych, kultury oraz powiązań transportowych. Program ma na celu współpracę terytorialną Unii Europejskiej, w szczególności między regionami, prowadząc do sprawniejszego zarządzania. Potrzeba utworzenia tego typu programu wiąże się np. z problemami dotyczącymi ryzyka powodzi, które obejmują wspólne dorzecze i nie można ich rozwiązać wyłącznie na szczeblu regionalnym lub krajowym. Przez zbieranie i rozpowszechnianie doświadczeń i dobrych praktyk w dziedzinie polityki regionalnej dochodzi do efektywniejszego zarządzania rozwojem regionalnym [European Union... 2015: 9].

Zupełnie inną skalą oddziaływania charakteryzuje się projekt Leader, który dotyczy rozwoju obszarów wiejskich i zakłada opracowanie przez lokalną społeczność lokalnej strategii rozwoju. Ponadto wiąże się z realizacją projektów z niej wynikających, łączących zasoby, wiedzę i umiejętności z zakresu sektorów: publicznego, gospodarczego oraz społecznego [MRiRW 2016: 243]. Takie oddolne podejście zapewnia utworzenie tzw. Lokalnej Grupy Działania, która przez samodzielnie wybrane projekty dąży do realizacji założonych celów i opracowanej strategii. Projekt ma na celu podnieść jakość zarządzania, przyczynić się do wzmocnienia kapitału społecznego obszarów wiejskich

oraz zachęcić do stosowania innowacyjnych rozwiązań dążących do rozwoju regionu. Budowanie lokalnych strategii wiąże się z wieloma korzyściami, przede wszystkim pozwala na lepsze wykorzystanie posiadanych zasobów ludzkich i naturalnych, ale też umożliwia dostosowanie kierunków działań na potrzeby konkretnych podmiotów, które na danym obszarze funkcjonują. Mała skala oddziaływania, w środowisku lokalnym pozwala natomiast na lepsze zdefiniowanie problemów danego obszaru oraz późniejsze dopasowanie sposobów ich rozwiązywania.

Skoro budowanie partnerstwa społecznego stanowi dostrzegalną wartość zarówno na szczeblu międzynarodowym, regionalnym i lokalnym, to partycypacja obywatelska również może stanowić wehikuł rozwoju w zależności od zasięgu oddziaływania oraz stopnia zaangażowania społecznego. Jednym z kluczowych założeń projektów związanych z partnerstwem społecznym jest budowanie silnych relacji partnerskich, które mogą w przyszłości zaowocować kolejnymi projektami, tak samo powinno być w przypadku partycypacji społecznej.

2. Partycypacja społeczna w Polsce

Pojęcie *partycypacji społecznej* rozumie się jako proces, podczas którego dwie lub więcej stron współdziałają ze sobą w przygotowaniu planów, realizacji danej polityki lub przy podejmowaniu decyzji. Cechą charakterystyczną tego procesu jest aktywny udział wszystkich partnerów biorących w nim udział. Aktywność mieszkańców polega na samoorganizacji obywateli w celu osiągnięcia określonych celów i może przybierać różne formy. W zależności od poziomu aktywności obywatelskiej wyróżniamy [Kwiatkowski 2003: 9]:

- podstawowy poziom zaangażowania, który dotyczy najczęściej małych grup społecznych, np. grup sąsiedzkich, grup środowiskowych, itp.;
- pośredni poziom zaangażowania, na który może składać się wspólnota lub społeczność lokalna;
- zbiorowy poziom zaangażowania, związany z dużymi społecznościami, np. organizacjami związkowymi, reprezentacyjnymi grupami środowisk zawodowych, itp.

Od początku zmian ustrojowych po 1989 r. w Polsce dominują poglądy krytycznie oceniające polską partycypację społeczną, wskazując na „kryzys partycypacji” i „deficyt obywatelskości”. Wiąże się to z niskim poziomem kapitału społecznego, wyrażanym np. brakiem zaufania do instytucji demokratycznych, niską frekwencją wyborczą czy społecznym zniechęceniem i obojętnością wobec zagadnień politycznych [Jasiecki 2015: 107].

Według Democracy Index Polska zajmuje osiemnaste miejsce wśród krajów Unii Europejskiej w latach 2006-2012 w zakresie partycypacji politycznej oraz dwudzieste szóste w zakresie demokratycznej kultury politycznej [*ibidem*: 106]. Mimo uwag do metodologii tych indeksów, związanych z brakiem odniesienia do historycznych

i kulturowych wzorców oraz ram instytucjonalnych, wyniki serii Democracy Index są powszechnie uważane jako użyteczne narzędzie analityczne, co stawia nasz kraj w niekorzystnym świetle.

Podejście do partycypacji społecznej w Polsce można traktować jako wypadkową podejścia rządzących do demokracji, które niestety nierzadko jest związane z ograniczaniem roli społeczeństwa obywatelskiego. Sejm wielokrotnie odrzucał inicjatywy referendalne w sprawach ważnych dla społeczeństwa, mimo wielu publicznych protestów. Obywatele mają prawo do inicjatywy ustawodawczej, jednak większość złożonych projektów nie zostaje uchwalonych [*ibidem*: 111-112]. Na poziomie samorządowym dosyć nowym narzędziem demokracji bezpośredniej są lokalne budżety partycypacyjne, w których mieszkańcy mogą współdecydować o wydaniu części pieniędzy z budżetu miasta lub gminy. Jednak okazuje się, że nierzadko samorządy przeznaczają na ten cel bardzo niewielką część swojego budżetu (najwięcej w Kętach 3,4%). Tymczasem konsultacje ważnych elementów życia publicznego są często przeprowadzane w sposób lekceważący. Organizacje pozarządowe wskazują na wiele barier związanych ze współpracą z administracją publiczną, np. zbyt krótkie terminy na składanie uwag i opinii; brak odpowiedzi na składane uwagi i opinie, czy niepoważne traktowanie konsultacji społecznych. Tego typu zachowania wynikają m.in. z nadal żywego w Polsce przekonania, że inicjatywa obywatelska jest wystarczającą formą partycypacji obywateli w procesie legislacyjnym i w pozostałym zakresie powinno się zawierzyć swoim wybranym reprezentantom. Takie podejście powoduje rosnącą frustrację wśród społeczeństwa, a w efekcie marnuje się potencjał osób, które drugi raz nie będą chciały się zaangażować.

3. Przykładowe formy partycypacji społecznej

W Polsce najpopularniejszą formą partycypacji społecznej jest inicjatywa lokalna, która została wprowadzona wraz z nowelizacją *Ustawy o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie z 2010 r.* Ustawa ta definiuje *inicjatywę lokalną* jako: *formę współpracy jednostek samorządu terytorialnego z ich mieszkańcami, w celu wspólnego realizowania zadania publicznego na rzecz społeczności lokalnej* [Czarkowska *et al.* 2013: 13]. W praktyce oznacza to, że grupa mieszkańców, która dostrzega konieczność konkretnego działania lub inwestycji, może wystąpić z pisemnym wnioskiem do właściwego samorządu. Następnie odpowiednie organy oceniają zasadność inicjatywy i decydują o przyjęciu lub odrzuceniu wniosku. Inicjatywa lokalna może dotyczyć wielu sfer życia publicznego, np. budowy lub remontu dróg, sieci kanalizacyjnej lub wodociągowej, ale też ochrony przyrody, działalności charytatywnej, kulturalnej czy edukacyjnej oraz porządku i bezpieczeństwa publicznego. Jednak to co jest najistotniejsze w tym projekcie to nie zakres projektów, które można złożyć w ramach inicjatywy, ale forma odpowiedzialności za projekt ponoszona przez samych mieszkańców. Wnioskodawca nie tylko przedstawia pomysł, we wniosku musi także zadeklarować

współdziałal w jego realizacji oraz przedstawić formę swojego wkładu (np. nieodpłatną pracę czy dostarczenie materiałów niezbędnych do wykonania przedsięwzięcia). Podpisanie umowy pomiędzy stronami zapewniano partnerstwie mieszkańców i administracji samorządowej.

Jednak partycypacja społeczna nie dotyczy tylko oddolnych inicjatyw mieszkańców do współpracy z samorządem. Istnieje wiele narzędzi umożliwiających angażowanie obywateli we współdecydowanie o ważnych dla życia społecznego aspektach. Podstawową formą przeprowadzania dialogu między urzędem a mieszkańcami są konsultacje społeczne. Należy w tym miejscu podkreślić, że same konsultacje społeczne stanowią część procesu budowania wspólnoty lokalnej, dlatego kluczową rolę odgrywa sposób ich przeprowadzenia. Proces ten polega zarówno na poznawaniu potrzeb innych osób, jak i na wspólnym namyśle i wypracowaniu konkretnych rozwiązań. Konsultacje społeczne organizuje się w następujących przypadkach [Chrzanowski, Rościszewska 2015: 4-8]:

- w celu wypełnienia obowiązku – kiedy są one nakazane ustawowo lub w przypadku realizacji projektu unijnego, wymagającego przeprowadzenia konsultacji;
- do podjęcia najbardziej optymalnej decyzji – konsultacje umożliwiają zebranie opinii, przeanalizowanie danego problemu z różnych punktów widzenia oraz rozpoznanie potrzeb; dobrze przeprowadzone konsultacje mogą także rozładować konflikty lub ich uniknąć;
- do zwiększenia zaangażowania mieszkańców oraz budowania odpowiedzialnego społeczeństwa.

Ciekawym przykładem techniki mającej na celu przeprowadzenie kompleksowych konsultacji dotyczących rozwoju przestrzennego jest *Planning for real* (PFR). Narzędzie to zostało wypracowane przez The Neighbourhood Initiatives Foundation (NIF) z Wielkiej Brytanii i szybko zdobywa popularność również w innych krajach. PFR polega na przeprowadzeniu kilku spotkań z mieszkańcami w celu wykreowania wspólnej lokalnej polityki przestrzennej i społecznej. W pierwszej kolejności do procesu konsultacyjnego włącza się dzieci – przez budowę dużego trójwymiarowego modelu przestrzennego danej okolicy. Gotową makietę przedstawia się w wielu miejscach, w których gromadzą się ludzie, np. przy przystanku autobusowym, szkole, przed kościołem, itp. Mieszkańcy mają wtedy okazję wypowiedzieć się na temat problemów, jakie trapią dany obszar oraz podać sugestie ich rozwiązania przez położenie na modelu wybranych przez siebie kart (przygotowane wcześniej karty obejmują m.in. dostępność infrastruktury, ochronę zdrowia i środowiska, transport publiczny czy rynek lokalny). Uczestnicy mogą też podać własne rozwiązania na pustych kartach, dzięki czemu podczas procesu pada bardzo dużo sugestii i rozwiązań. Kolejne spotkania odbywają się po to, by skonfrontować ze sobą zebrane informacje, a następnie pracować nad planami działań. Sugestie są rozpatrywane tematycznie, a mieszkańcy dokonują podziału zadań na krótko- i długoterminowe, by wyłonić priorytety. Naj-

ciekawszy jest jednak ostatni etap procesu, kiedy działania poddaje się segregacji na te, które można wykonać samemu (przez mieszkańców) oraz takie, które wymagają wsparcia z zewnątrz. Podczas tego typu rozmów wyłaniają się zasoby materialne i niematerialne danych społeczności lokalnych. Dialog sprowadza się do podziału konkretnych zadań i później pozostaje już tylko realizacja założeń. W ten sposób władze lokalne we współpracy z mieszkańcami mogą realizować wypracowany plan działania, który najlepiej odpowiada oczekiwaniom. PFR dotarł również do Polski, jednak stosowanie tej metody jeszcze nie jest tak popularne jak w zachodniej części Europy [Gibson 1991: 29].

Przywołując na myśl polskie dobre praktyki w tym zakresie, nie można nie wspomnieć o Dąbrowskim Budżecie Partycypacyjnym 2018, który w swoich założeniach tworzy nową wartość budżetów obywatelskich. Większość z nich jest w Polsce przeprowadzana dwuetapowo: nabór projektów oraz głosowanie (w różnej postaci). Dąbrowa Górnicza postanowiła jednak posunąć budżety obywatelskie o krok dalej organizując tzw. fora dzielnicowe, podczas których mieszkańcy mieli okazję wypowiedzieć się na temat zgłoszonych projektów jeszcze przed oficjalnym głosowaniem. Najnowszy Dąbrowski Budżet Partycypacyjny 2.0 na 2018 r. jest zupełnie nowym wyzwaniem na polskim gruncie, ponieważ zakłada wyparcie tradycyjnego głosowania serią spotkań z mieszkańcami i wspólną pracą nad wyborem projektów. Każdej dzielnicy został przydzielony wyszkolony animator dzielnicowy, który prowadzi wszystkie spotkania. Pierwszym etapem procesu jest tzw. Mapowanie Dzielnicy, polegające na zebraniu jak najwięcej informacji o danym obszarze, jego problemach, potencjałach oraz wartościach, jakie są ważne dla mieszkańców. Zgromadzone w ten sposób zasoby lokalne oraz wypracowana wspólna wizja dzielnicy stanowią punkt wyjścia do dalszych działań. Kolejnym krokiem jest zgłaszanie przez mieszkańców pomysłów, które odpowiadają na zdiagnozowane wcześniej problemy i wpisują się w opracowaną wizję dzielnicy. Co ciekawe pomysły nie stanowią projektów, mogą być zgłaszane bez względu na wiek i nie są zobowiązujące. Wystarczy wskazać nazwę, lokalizację, cel oraz opis realizacji pomysłu (nie wymaga się np. podania szacunkowych kosztów), dzięki czemu proces ich generowania jest bardzo uproszczony. Następnie zebrane pomysły przechodzą wstępną weryfikację pod względem własności gruntów, planów miasta oraz zgodności z miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego. Kolejnym etapem są spotkania z mieszkańcami mające na celu wybór pomysłów, które mają zostać zrealizowane podczas bieżącego budżetu partycypacyjnego. Tego typu spotkań przewidziano kilka w każdej dzielnicy w zależności od skali wyzwań, a także umiejętności dialogu oraz zaangażowania jej mieszkańców. W przypadku gdy społeczność lokalna jest mocno skonfliktowana istnieje możliwość wypracowania dwóch lub nawet trzech grup pomysłów, które będą składały się na osobne projekty poddane ostatecznie głosowaniu. Jednak założeniem całego modelu jest wybór kilku pomysłów tworzących jeden projekt, wykorzystujący jak największą pulę pieniędzy przeznaczonych na dzielnicę. Na kolejnych spotkaniach odbywają się warsztaty

projektowe, które mają na celu przeformułowanie wybranych pomysłów na projekt o dużym stopniu szczegółowości w taki sposób, żeby jak najlepiej odpowiadał na zgłoszone potrzeby. Natomiast niewykorzystane pomysły pozostają w puli dzielniccy do ponownego rozpatrzenia w następnym roku.

Partycypacja społeczna dąży do zbudowania społeczeństwa obywatelskiego, które charakteryzuje się dużą aktywnością i stopniem zaangażowania, a także zdolnościami do samoorganizacji oraz zarówno definiowania, jak i osiągania wyznaczonych celów. Z definicji społeczeństwo obywatelskie potrafi funkcjonować niezależnie od instytucji państwowych, jednak dopiero współpracując z nimi może osiągnąć największe korzyści. Podobnie jest w przypadku samorządów – mogą funkcjonować samodzielnie, ale w partnerstwie z mieszkańcami lepiej odpowiedzą na potrzeby swojego regionu.

Podsumowanie

Człowiek posiada niewyobrażalny potencjał, jakim jest wyobraźnia, natomiast gdy dochodzi do spotkania kilku osób następuje zderzenie wielu różnych poglądów jednocześnie. Ludzie generują mnóstwo pomysłów, które dobrze dobrane i sformułowane mogą zostać w przyszłości zrealizowane. Powinniśmy mieć więcej szans i okazji do dzielenia się nimi w otwarty i przyjazny sposób.

W dzisiejszych czasach coraz częściej dostrzega się istotę partycypacji społecznej podczas prac związanych z zarządzaniem administracyjnym (głównie w aspekcie planowania przestrzennego), jednak nadal w wielu miejscach konsultacje odbywają się w sposób niedbały. Często odbywają się w godzinach przedpołudniowych i nie są wystarczająco nagłośnione, a podczas samego spotkania uczestników traktuje się je lekceważąco. Samo spotkanie nierzadko bardziej przypomina przedstawienie informacji niż dialog na równym poziomie. Urzędnicy natomiast często narzekają na roszczeniową postawę mieszkańców i zarzucanie przez nich oskarżeń nie związanych z przedmiotem konsultacji. W ten sposób nie można zbudować wzajemnego zaufania, to właśnie rzetelnie przeprowadzony proces partycypacji społecznej może stanowić klucz do przyjaznych stosunków między władzą a społeczeństwem, a tym samym do sprawnego zarządzania rozwojem danego obszaru. Nie można zapominać, że mieszkańcy dysponują unikalną wiedzą ekspercką na temat miejsca swojego zamieszkania, która może posłużyć do wypracowania lepszych rozwiązań, dlatego organizowanie spotkań mających na celu wymianę informacji i wiedzy między przedstawicielami władz a obywatelami jest tak istotne. W przeciwnym razie część tych zasobów wiedzy i doświadczeń pozostaje niewykorzystana, co w przyszłości może przełożyć się na dalszy rozwój dzielnicy, miasta, regionu, itp. Tylko dobrze przeprowadzona partycypacja społeczna ma szansę stać się wehikułem rozwoju.

Wehikuł rozwoju rozumiany jako maszyna, pojazd, mogący przenieść nas w dowolne miejsce, tym samym doprowadzić do szybszego rozwoju regionu, składa się z pewnych kluczowych elementów, które ten rozwój determinują. Dlatego wehikułem

rozwoju może być partycypacja społeczna, składająca się m.in. z konsultacji społecznych i projektów partnerskich, a napędzana zaangażowaniem mieszkańców i władz lokalnych we wspólny dialog dotyczący jednolitej strategii i planowania rozwoju danego obszaru.

Literatura

- Chrzanowski O., Rościszewska E., 2015, *Konsultacje okiełznane. Kanon Lokalnych Konsultacji Społecznych*. Fundacja Inicjatyw Społeczno-Ekonomicznych, Warszawa.
- Czarkowska A., Sędziak P., Strycka K., 2013, *Inicjatywa lokalna krok po kroku*. Sieć Wspierania Organizacji Pozarządowych SPLOT, Warszawa.
- European Union/European Regional Development Fund, 2015, *Interreg Europe – Podręcznik programu*.
- Geisler R., Szczepański M., 2009, *Społeczna odpowiedzialność biznesu, a kapitał społeczny – przypadek Górnego Śląska*, [w:] *Kapitał społeczny, partycypacja obywatelska, rozwój lokalny*, E. Psyk-Piotrowska. Łódź.
- Gibson T., 1991, *Planning for Real: the Approach of the Neighbourhood Initiatives Foundation in the UK*. RRA Notes, wyd. 11, IIED London.
- Hanke K., Psyk-Piotrowska E., 2009, *Partnerstwo jako metoda włączania społeczności lokalnych w rozwój obszarów wiejskich*, [w:] *Kapitał społeczny...*, op. cit.
- Hryniewicz J. T., 2000, *Endo- i egzogenne czynniki rozwoju gospodarczego gmin i regionów*. Studia Regionalne i Lokalne, nr 2(2).
- Jasiecki K., 2015, *Problemy partycypacji społecznej w Polsce i ich wpływ na politykę publiczną*. Studia z Polityki Publicznej, SGH, nr 3(7).
- Kaźmierczak T., 2007, *Modernizacja pomocy społecznej – pomoc społeczna jako instrument rozwoju lokalnego*, [w:] *Aktywizacja, partnerstwo, partycypacja – o odpowiedzialnej polityce społecznej*, M. Grewiński, J. Tyrowicz. Warszawa.
- Kwiatkowski J., 2003, *Partycypacja społeczna i rozwój społeczny*. Warszawa.
- Miedzinski B., 2000, *Badanie efektów realizacji programu pomocowego Unii Europejskiej PHARE STRUDER w części dotyczącej małych projektów infrastrukturalnych*. Consulting Group, Warszawa.
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi, 2016, *Program Rozwoju Obszarów Wiejskich 2014-2020. Skrócona wersja programu*, Warszawa.
- Skrzypiec R., 2010, *Konflikt jako strategia rozwiązywania problemów w społecznościach lokalnych*, [w:] *Partycypacja społeczna i aktywizacja w rozwiązywaniu problemów społeczności lokalnych*, B. Lewenstein, J. Schindler, R. Skrzypiec. Wyd. UW, Warszawa
- Theiss M., 2010, *System pozornie otwarty. O instytucjonalnych uwarunkowaniach lokalnej partycypacji politycznej w Polsce*, [w:] *Partycypacja społeczna i aktywizacja... op. cit.*